

İslâm Fıkhnı Araştırma ve Kavrama Yöntemi | İsmail Sefa Bitirmiş

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Prof. Dr. Tâhâ Câbir el-Alvânî, Çeviren Dr. Mehmet ERDOĞAN Özgün Adı: Usûlü'l-fikh: Menhecu bahsi ve ma'rifeti'l-Fikhi'I-İslâmî Birinci Baskı: İstanbul 1413/1992 Koba Yayınları

Yazar Hakkında

İrak'ta 1935 yılında doğan Alvânî, Mısır'da El-Ezher Üniversitesi'nde Şeriat ve Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Riyad'daki İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi'nde yaklaşık 10 yıl fıkıh eğitimi veren Alvânî, 1983 yılından 2016 yılında ölümüne değin ABD'de yaşadı. Alvânî, bir dönem Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü'nün başkanlığını üstlenmesinin yanı sıra Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi'nin kuruculuğunu yaptı. Son olarak Virginia eyaletindeki Cordoba Üniversitesi'nin rektörlüğünü de yaptı. Alvânî'nin Türkçeye çevrilen "İslam Düşüncesinin Bugünkü Meseleleri" isimli kitabının yanında İslâmî zihniyetin yeniden inşası, İslâm hukuku ve sosyal değişim, vatandaşlık, eğitim ve kapitalizm gibi günümüz meselelerine İslâmî çözüm bulmaya yönelik çok sayıda eseri bulunmaktadır.

Çevirmen Hakkında

1956 yılında Kayseri Develi'de doğdu. 1974'te Kayseri İmam-Hatip Lisesi'ni bitirdi. 1979 yılında Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nden mezun oldu. Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilâtında çeşitli görevlerde bulundu. Fakültemizdeki görevine 1984 yılında okutman olarak başladı. 1989'da Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi adlı doktora tezini tamamladı. 1995 yılında doçent, 2001 yılında da profesör oldu . İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi , Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü , Fıkıh İlmine Giriş , Kırk Ambar Öykülerin Büyüsü , Şatibi, El-Muvafakat (Tercüme), Tesettür Meselesinden Türban Sorununa gibi kitapları bulunmaktadır.

ESER İNCELEMESİ

Bundan yaklaşık 5 yıl evvel Hakk'ın rahmetine kavuşan Tâhâ Câbir el-Alvânî'nin kaleme aldığı bu eser, Mehmet Erdoğan tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek Fıkıh Usûlü alanında akademinin istifadesine sunulmuştur. Eser bir usûl kitabı olmaktan ziyade Fıkıh Usûlünün tarihçesini Hz. Peygamber devrinden günümüze kadar dönemler ve o dönemlerde yazılan eserler özelinde ele alan bir kitaptır. İctihad başlığına da ayrıca yer verilmiştir. Kitabın bir çırpıda okunabilecek tarzda uzun olmaması ve kronolojik bir bütünlük içerisinde olay ve olguları ele alması dikkate değerdir. Yalın ve sade bir dille kaleme alınan eser, anlaşılması güç olmayıp usûbu ile okuyucuda ilgi uyandırmaktadır. Kitap içerisinde dipnotlarla gösterilen 30'a yakın kaynaktan yararlanılmıştır. Kitap sonunda yer alan 'Tespit ve Teklifler' bölümünde yer alan maddeler günümüzde henüz tam manasıyla boşluğu doldurulamayan bir alana kılavuzluk edecek niteliktedir.

Şer'i ilimler arasında zikredilen Fıkıh Usûlü belli bir dönemden sonra taklit dönemine girmiş ve değişiklik ya da güncelleme korkusu ile hala bu dönemden çıkamamıştır. Oysa dinin sabitelerinde ve nass ile kat'i ve şüphesiz bir biçimde tayin edilen hususlarda zaten değişiklik yapılamayacağı açıktır. Ancak zaman zaman çağın gereklerine cevap vermeyen ya da geçmişin yoğunluğundan ötürü zihnimizi arındıramadığımız Fıkıh alanında Usûl ilmi statik değil, dinamik olması gereken yapısı ile bizleri karanlıktan aydınlığa çıkarmalıdır. Kitapta yer alan bir alıntıya göre, "Felsefeye nisbetle mantık ne ise fıkıha göre usûl de odur." Bu sebeple külli kıstasları olan Usûl ilmi iyi incelenmeli ve bu ummanda bizim için bir deniz feneri olmalıdır. Nitekim bu ilmin doğuşunda da İslâm'ın yeni coğrafyalara ulaşması, bu bölgelerde ortaya çıkan yeni meseleler, kısmen görüş ayrılıkları ve yorum farklılıkları önemli amiller arasındadır. Zaman akmaya devam ettikçe de bu süreç böyle olacaktır. Zira değişmeyen tek şey değişimin kendisidir. İşte bu eser de yıllar öncesinden bu sorunu ele alarak bazı

değerlendirmeler ve çözüm yolları konusunda kaleme alınmıştır.

Fıkıhın tanımı, mahiyeti, işlevi, yararlandığı ve bağlantılı olduğu diğer ilimler ile başlayan kitap, sonrasında Resulullah döneminden ve o dönemde fetva ehliyetine sahip sahabilerden bahsetmektedir. Arkasından gelen Dört Halife Devrinde vuku bulan önemli hadiseler ve bunlara getirilen çözüm yolları ile ortaya konulan hükümlerin istinbat yöntemleri aktarılmaktadır. Sonrasında Tabiîn, Tebe-i Tabiîn ve Müçtehid İmamlar dönemi aktarılırken hem yaşanan görüş ayrılığı hem de görüş birliğine yer verilmektedir. Yazar, Müçtehid İmamlar ile ilgili olarak hüküm istinbat yöntemlerinde birbirlerinden ayrılan yönlerini ve nihayetinde Hadis Ekolü ve Re'y Ekolünün ortaya çıkışını örneklerle açıklamaktadır.

Fıkıh Usûlü alanında sistematik bir şekilde yazılarak iki kapak arasında toplanan ilk yazılı eser İmam Şâfiî'nin er-Risale'sidir. Bu eser ortaya çıkışından bu yana hep hakim bir konumda olmuştur. Nitekim o dönemde de alimler ikiye ayrılmıştır. Bir kısım er-Risale'yi büyük bir beğeni ile karşılarken, bir kısım alimler ise onun muhtevasında yer alan bazı hususlara itiraz etmiştir. Yazar bu bilgileri verdikten sonra fukaha ve mütekeliminin metodu ile yazılan eserlerden ve bu eserlerin özelliklerinden bahsetmektedir. Sonrasında iki ekolden yararlanarak ortaya çıkan memzuc yöntemle ilgili bilgilere ve eserlere de yer verilmektedir. Yazarın ifadelerine göre, genellikle hicri 5. asra kadar yazılan eserler er-Risale'yi taklit ya da eleştiri özelliği taşıdığından Fıkıh Usûlünün sadece doğuşundan söz edilebilir. Ancak bu ilmin gelişmesi ve genişlemesi bu asırdan sonra meydana gelmiştir. 6. asrın iki büyük alimi olarak Fâhru'd-Din er-Râzî ve Seyfu'd-Din el-Amidî kitapta zikredilmektedir. Zira bu iki alim Fıkıh Usûlü ilminin tüm meselelerini mütekeliminin metodu ile ele alan dört kitabı (el-Umd, el-Mu'temed, el-Burhân ve el-Mustasfâ) özetlemek istemiştir. Hanefi usûlcülerin ise kendilerini iki kitabı incelemeye verdiklerinden söz edilmektedir. Bunlar da el-Bezdevî ile es-Serahsî'nin kitaplarıdır.

İctihad bahsine gelecek olursak; bu kısımda yazar farklı usûl kitaplarında icthad konusunun nasıl ele alındığını anlatırken Makasidu's-şerîa konusuna da değinmektedir. Yazar bu kısımda dikkatlerimizi İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî'ye onun hicri 8. asırda kaleme aldığı el-Muvafakat adlı eserine çekmektedir. Yazar, Şâtîbî'nin icthad konusunu kendinden önceki alimlerden farklı bir şekilde ele aldığından söz etmektedir. Ona göre icthad iki temel esas üzerine kuruludur. Bunlardan biri Arap dilinin inceliklerini bilmek; diğeri ise Şâri' Teala'nın hükümlerde gözetmiş olduğu şer'î maksatları bilmektir. Yine kitaptaki aktarıma göre, "eş-Şâtîbî'den önce gelen usûlcüler şer'î maksatların bilinmesi konusuna gereken ilgiyi göstermemişler, sadece illetin kısımlarından bahsederken sözün gelişine göre bazı atıflarda bulunmakla yetinmişlerdi." Görülen o ki Alvânî, Makasid konusuna bir hayli önem vermekte ve Şâtîbî'yi bu hususiyetinden dolayı diğer alimlerden mümeyyiz kılmaktadır. Ayrıca yazar, kitabı kaleme aldığı dönem itibarıyla Makasidu's-şerîa konusuna önem vererek bu hususta eserler kaleme alan iki büyük üstadın ismini de zikretmiştir. Bunlar İbn Âşûr ve Allâlu'l-Fâsî'dir.

Kitabın ilerleyen kısımlarında o zamana değin Usûl alanında yazılan eserler, şerhler ve müellifleri kronolojik olarak zikredildikten sonra <<Değerlendirme ve Sonuç>> ile <<Tespit ve Teklifler>> başlıklı iki bölüm ile kitaba son verilmiştir. Birinci kısımda buraya kadar anlatılanların kısa bir özeti ve durum değerlendirmesi yapılarak tespit edilen sorunlu alanlar zikredilmiştir. Hükmün uygulama ortamı ile şartlarının birbirinden ayıramayacağının altı çizilmiştir. Giriş kısmında ifade etmeye çalıştığımız değişim hususu ile ilgili olarak ise Alvânî kitabının bu kısmında şu cümleleri sarf etmiştir. "İslâmî mantık iki şey arasında bir tekamül olmasını gerekli kılar. Bu yüzdendir ki, Fıkıh Usûlü ilminin sabit, asla değişme kabul etmeyen kâideleri vardır; öbür taraftan da sürekli değişme ve gelişme üzerine dayalı kısımları vardır. Bu durum, icthad bahislerinde gayet açık olarak görülür." İkinci kısımda da (Tespit ve Teklifler) bu ilmin muhtevasının yeniden gözden geçirilmesi ve usûlcü bir fakihin ihtiyaç duymayacağı bazı bilgilerin çıkarılarak kolaylaştırma yoluna gidilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca fikhî terimlerin tarihi seyri içerisinde almış oldukları manalar ile kendi bağlamında değerlendirilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Aynı şekilde muhtelif fih olan delillerin de tarihi seyri içerisinde ele alınması gerekliliğinden ve bunları delil olarak kabul eden müctehidlerin içerisinde bulunduğu ortamlar tespit edilerek bu ikisi arasında bir bağ kurulması gerektiğinden söz edilmektedir. Bir başka madde de bir fıkıh (icthad) şurâsı oluşturularak İslâm aleminde birlik oluşturulmasının önemine dikkat

çekilmiştir. Son olarak ise yazar Makasid konusunun önemine ve bu konuda bazı kıstaslar ve kaideler geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yaparak kitabına nihayet vermiştir. Sonuç olarak günümüzde hala tartışılan ve alt başlıkları doldurulamayan konulara yıllar öncesinden dikkat çeken Alvânî'nin bu eseri, usûlcüler için sorunlara çözüm getirme noktasında kılavuzluk edecek küçük bir risale mahiyetindedir. Fıkıh Usûlü tarihçesi öğrenmek isteyenler için de bir giriş kitabı olabilir.